

Dr Piotr Długosz

Instytut Socjologii UR

ZJAWISKO EDUKACJI TRANSGRANICZNEJ NA PRZYKŁADZIE UKRAIŃSKICH STUDENTÓW NA PODKARPACIU

THE PHENOMEN OF CROSS-BORDER EDUCATION AS EXEMPLIFIED BY UKRAUNIAN STUDENTS IN PODKARPACIE REGION

The article presents the results of research on Ukrainian students studying in Podkarpacie region. In the research the survey method was used and answers from 250 students in Rzeszów and Przemyśl were received. The study shows that the main reasons for studying abroad were the desire to see the world, obtaining a diploma of a foreign university and the will to avoid corrupt practices. The main problems Ukrainian students have to face upon arriving at Poland include the cost of living, not knowing Polish and homesickness. The highest notes were given to university's equipment, rapport with lecturers and administrative workers. On the other hand, city facilities and possibilities of spending free time were assessed lower. The lowest marks were given to economic conditions and possibilities of earning money during studies or upon graduating. Most of the students want to stay in Poland or leave for the West after graduating. A small group of respondents plans to return to Ukraine.

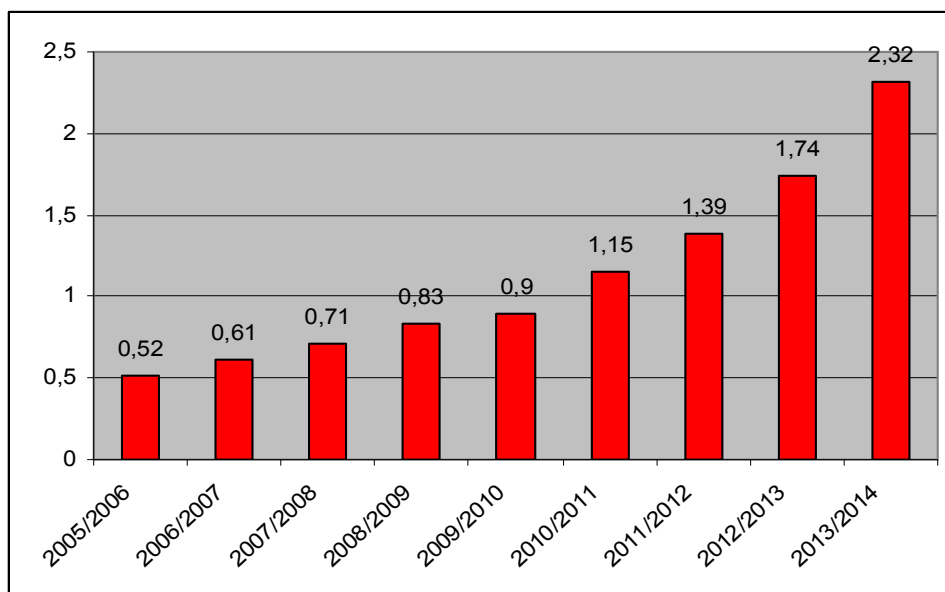
Keywords: cross-border education, survey method, Ukrainian students, Podkarpacie, evaluation of studies, life plans.

1. Studenci zagraniczni w Polsce

Studia na zagranicznych uczelniach wpisują się w zjawiska globalizacyjne. Edukacja transgraniczna staje się jednym ze skutków i przyczyn globalizacji. Dla młodzieży świat jest otwarty i przemieszcza się ona ponad granicami w celu zdobycia edukacji wyższej. Aby zobaczyć głębokość zmian w edukacji transgranicznej należy sięgnąć do statystyk. W 1980 r. liczba studentów zagranicznych na świecie wynosiła 0,8 mln, obecnie szacuje się, iż studenci obcokrajowcy stanowią około 4,1 mln (Studenci zagraniczni w Polsce 2013, 2013). Najwięcej zagranicznych studentów mają takie kraje jak: Australia 21%, Wielka Brytania 16,%, Austria 15%, Nowa Zelandia 14%. Średnia dla państw OECD wynosi 8%. Zbliżone wyniki do średniej OECD uzyskują Niemcy, Belgia, Dania, Szwecja, Kanada czy Holandia. Polska znajduje się w tyle i jej wskaźnik umiędzynarodowienia oscyluje na poziomie 2,32%. Polska jest, obok Chorwacji najmniej umiędzynarodowionym krajem Unii Europejskiej i jednym z najsłabiej umiędzynarodowionych w OECD. Lepiej od nas wypadają nasi sąsiedzi: Czesi, Węgrzy, Słowacy, Litwini, Łotysze, Estończycy, Bułgarzy (Bezprecedensowy wzrost liczby studentów zagranicznych w Polsce, 2014). W skali globalnej największą liczbę studentów zagranicznych stanowią Azjaci (52%), głównie są to: Chińczycy, Hindusi i Koreańczycy. Większość wyjeżdża na studia do krajów wysoko rozwiniętych: 83% wybiera uczelnie w krajach należących do elitarnej grupy G 20, a 77% spośród uczących się za granicą przebywa w krajach OECD (Studenci zagraniczni w Polsce w 2012, 2012, s. 5).

Polska w ostatnich latach zaczyna się dopiero otwierać na studentów zagranicznych. Napływ studentów cudzoziemskich do Polski zaczął się w latach 50. XX w. Był on wynikiem programów edukacyjnych dla krajów Trzeciego Świata. Początkowo, według danych UNESCO, na polskich uczelniach w 1950 roku uczyło się zaledwie 183 cudzoziemców. Przez kolejne lata liczba zagranicznych studentów rosła powoli, przy czym dopiero w połowie lat sześćdziesiątych XX wieku przekroczyła 1 tysiąc, pod koniec lat sześćdziesiątych – 2 tysiące, a w latach osiemdziesiątych – 3 tysiące osób (Jaroszewska, Hut, 2011, s.7). Przełomowym był rok 1989 i wejście Polski do Unii Europejskiej w 2004r. Włączenie się Polski w system światowy i przestrzeń edukacyjną z jednej strony, otworzyło polskie uczelnie na „zewnątrz”. Z drugiej strony, uczyniło polskie uczelnie i ich ofertę bardziej atrakcyjną, szczególnie dla studentów ze Wschodu. W 1989 r. studentów obcokrajowców było 4118 i przez następne lata ich liczba oscylowała w okolicach 5000. W roku 1999 nastąpił wzrost do ponad 6 tys. a od 2005 r. ich liczba zaczęła przekraczać 10 tys. Po akcesji Polski do Unii Europejskiej nastąpił gwałtowny skok. W 2010 było już ponad 21 tys. studentów obcokrajowców (Tamże). Wskaźnik umiędzynarodowienia wzrósł z 0,52% od roku 2004/2005 do 2,32% w 2013/2014.

Wykres 1. Współczynnik umiędzynarodowienia polskich uczelni 2005-2014

W roku akademickim 2013/14 w Polsce studiowało 35.983 studentów zagranicznych ze 149 krajów, czyli o 6811 więcej niż w roku poprzednim (wzrost o 23%). W roku 2014 nastąpił dalszy wzrost do 46. 101 studentów. Tak dużego wzrostu ich liczby polskie uczelnie jeszcze nie doświadczyły. Ponad 80% ogółu studentów obcokrajowców przyjechało do Polski z Europy (38.375 osób). Kolejne kontynenty to Azja (5602 studentów), Ameryka Płn. i Śr. (1172), Afryka (719), Ameryka Płd. (109) i Oceania (22) (Dane wstępne dotyczące szkolnictwa wyższego – 2014r., 2015). W 2013 r. najwięcej studentów zagranicznych

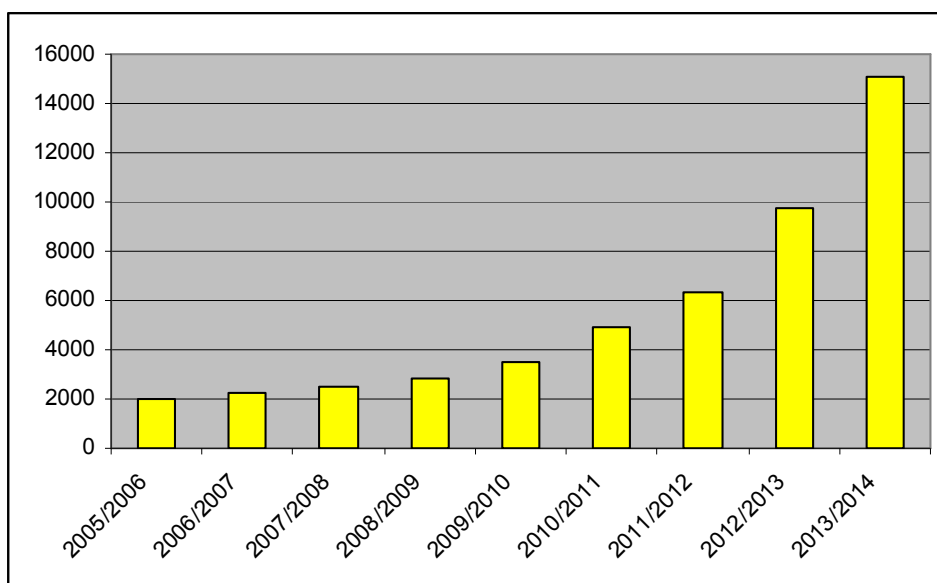
pochodziło z Ukrainy – 15123 i Białorusi tj. 3743. W 2014 r. odnotowano ich dalszy wzrost. Studentów z Ukrainy było 23 392, a z Białorusi 4118 (Tamże).

Studenci ukraińscy stanowią 51% studentów zagranicznych w Polsce. Z związku z dominacją Ukraińców na polskich uczelniach mówi się o „ukrainizacji” polskiego szkolnictwa wyższego (Studenci zagraniczni w Polsce w 2013, 2013). Poza studentami ze Wschodu są też w Polsce studenci z Norwegii 1538, Szwecji 1290, Hiszpanii 1188 (Dane wstępne dotyczące szkolnictwa wyższego -2014r., 2015).

Najwięcej cudzoziemców studiowało na uniwersytetach – 8,8 tys. osób, szkołach wyższych klasyfikowanych jako pozostałe – 8,0 tys. oraz w wyższych szkołach ekonomicznych – 7,8 tys. Na uniwersytetach medycznych studiowało 5,4 tys. osób, a w wyższych szkołach technicznych 3,5 tys. osób. Z raportu na temat wybieranych kierunków studiów wynika, iż najwięcej studentów zagranicznych uczy się na kierunkach: nauki społeczne, ekonomiczne, prawo – 41%, zdrowie, opieka społeczna – 26%, nauki humanistyczne i sztuka – 11%, technika, przemysł, budownictwo – 8%, usługi – 7%, nauka – 5%, rolnictwo – 1% (Szkolnictwo wyższe w Polsce, 2013).

Najwięcej studentów cudzoziemców studiuje w Warszawie (10,8 tys.), Krakowie (4,3 tys.), w Lublinie (3,1 tys.) oraz Wrocławiu (2,9 tys.). W 2013/2014 r. najwięcej studentów obcokrajowców miał Uniwersytet Warszawski – 1690, Uniwersytet Jagielloński – 1556, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie – 1535. Z jednej strony, zagraniczni studenci wybierają duże miasta akademickie i renomowane uniwersytety. Z drugiej strony, na mapie tej szczególne miejsce zajmuje Podkarpacie ze względu na sąsiedztwo z Ukrainą.

Wykres 2. Liczba ukraińskich studentów w Polsce w latach 2005-2014

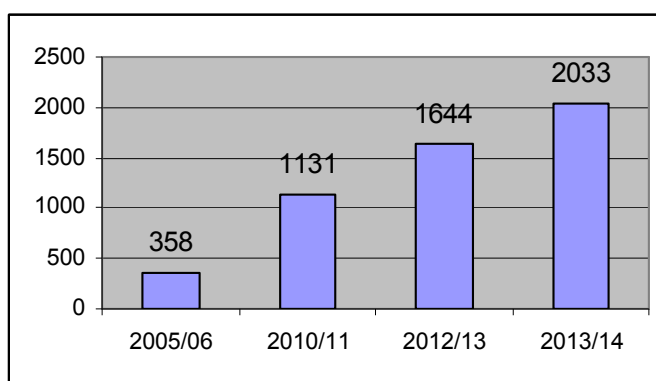
2. Studenci zagraniczni (z Ukrainy) na Podkarpaciu

Na Podkarpaciu, tak jak w całym kraju, widoczny jest wzrost studentów obcokrajowców. Na wykresie 3 pokazano liczbowy przyrost studentów z zagranicy.

W roku akademickim 2005/2006 na Podkarpaciu było 358 studentów obcokrajowców, w 2010/2011 ich liczba wynosiła 1131 osób, w 2011/2012 zanotowano dalszy wzrost do 1295, a w 2012/2013 ich liczba wzrosła do 1644, w 2013/2014 było ich 2033 (Edukacja i wychowanie, 2014, s. 236).

Większość studentów obcokrajowców w roku akademickim 2013/2014 kształciło się na Podkarpaciu w Wyższej Szkole Zarządzania i Informatyki w Rzeszowie, tj. 1535, w Państwowej Wyższej Szkole Wschodnioeuropejskiej w Przemyśle – 160, Uniwersytecie Rzeszowskim – 118 i Politechnice Rzeszowskiej – 84 (Studenci zagraniczni w Polsce 2014, 2014).

Wykres 3. Liczba studentów cudzoziemców na Podkarpaciu 2005-2014

Polska staje się dla studentów z Ukrainy atrakcyjnym miejscem do studiowania. Ukraińcy wybierali też często studia w Federacji Rosyjskiej, w Niemczech, USA i Francji. W 2011 ich liczba w Polsce (6321) znacząco zbliżyła się do liczby Ukraińców wyjeżdżających na studia do Niemiec – 8830 (Studenci zagraniczni w Polsce 2014, 2014).

Najwięcej Ukraińców, uczących się w Polsce podjęło studia w województwie mazowieckim (2865), kolejne miejsca zajęły województwa: lubelskie (1549), podkarpackie (1459) i małopolskie (1407). Obok dwóch największych ośrodków akademickich w kraju, studenci ukraińscy wybierają studia na uczelniach usytuowanych w regionach przygranicznych (lubelskie, podkarpackie).

Najwięcej Ukraińców na Podkarpaciu w 2014 roku studiowało w Rzeszowie. Na Uniwersytecie Rzeszowskim – 99 osób, na Politechnice Rzeszowskiej – 65 osób, w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania – 1500. W Przemyśle w Państwowej Szkole Wschodnioeuropejskiej było 251 studentów z Ukrainy, z tego z Kartą Polaka było 180 osób,

co stanowiło 72% studiujących Ukraińców. Warto przypomnieć, że Karta Polaka zwalnia z opłat za studia w państwowych uczelniach. A bez Karty Polaka studia kosztują około 2 tys. euro rocznie.

Rośnie liczba zagranicznych a przede wszystkim ukraińskich studentów w Polsce. Ich wzrost widać też na Podkarpaciu. Studiują oni w Rzeszowie i Przemyśle. Wydaje się, że konflikt na Ukrainie przyczynił się do wzrostu emigracji edukacyjnej ukraińskiej młodzieży. Ale nie jest to jedyny czynnik odpowiedzialny za to zjawisko.

3. Uwarunkowania transgranicznej edukacji

Głównym czynnikiem odpowiedzialnym za wzrost studentów zagranicznych jest globalizacja czy też internacjonalizacja szkolnictwa wyższego na świecie (Siwińska, 2014). Tak jak w przypadku przepływu ponad granicami towarów, kapitałów, informacji, turystyki, pracy również studenci coraz częściej przenoszą się na studia do innego kraju. Jest to przykład globalnego rynku edukacyjnego, który zwiększa swój zasięg. Za zwiększoną dynamikę cudzoziemców na uczelniach mogą odpowiadać następujące czynniki:

1. Łatwiejszy przepływ studentów (wynikający na przykład z upadku bloku wschodniego i powstania Unii Europejskiej),
2. Uruchomienie europejskich programów edukacyjnych (Erasmus, Sokrates, Erasmus plus),
3. Zmiana nastawienia rządów, widzących w zagranicznych studentach szansę na gospodarczy rozwój kraju,
4. Zmiana podejścia uczelni, które zaczęły aktywnie werbować zagranicznych kandydatów, postrzeganych jako element podnoszący prestiż placówki (Hut, Jaroszevska, 2011, s.2).

Czynnik pierwszy, o czym już wspomniano, jest kluczowy. Jak pokazały dane na temat zmian liczby studentów zagranicznych w Polsce upadek komunizmu w 1989 r. i wejście Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. były momentami przełomowymi, które otwały polskie szkolnictwo na świat. Czynniki drugi sprawia, że Polska nie tylko staje się jednym z państw przyjmujących, ale spora grupa polskich uczniów korzysta ze studiów w zagranicznych uczelniach (około 48 tys. studiuje zagranicą) i z programu Erasmus. Polski rząd wprowadza program Erasmus dla studentów z Ukrainy, dzięki czemu uzyskują oni stypendia, co może jeszcze dodatkowo zwiększyć liczbę Ukraińców w Polsce. Czynniki kolejny jest związany z absorpcją kapitału ludzkiego, który zwiększa innowacyjność gospodarki. Z prowadzenia takiej polityki znane są Kanada, Nowa Zelandia, Australia, Wielka Brytania, USA. W ten sposób kraje pozyskują specjalistów, których u nich brakuje.

Jest to związane z odpowiednią polityką imigracyjną. W Niemczech występuje deficyt inżynierów i w studentach zagranicznych wybierających studia techniczne szuka się szansy na przyspieszenie wzrostu gospodarczego (Siwińska 2011).

Ostatni czynnik jest bardzo istotny, gdyż pozyskanie studentów zagranicznych podnosi pozycję uczelni w rankingach. W rankingu Perspektyw, który cieszy się uznaniem i prestiżem wśród ekspertów edukacyjnych i środowisk akademickich umiędzynarodowienie studiów uzyskało wysoką rangę (15%) wśród innych składowych branż pod uwagę¹. Uczelnie starają się pozyskać większą liczbę studentów z zagranicy, gdyż to podnosi ich miejsca w rankingu i czyni je potencjalnie atrakcyjniejszymi w oczach polskich maturzystów. Ale nie tylko to jest powodem wzrostu presji na poszukiwanie studentów z zagranicy.

Niemniej istotnym czynnikiem jest niż demograficzny w Polsce i spadek polskich absolwentów szkół ponadgimnazjalnych wybierających się na studia. W ten sposób – poprzez pozyskiwanie studentów z zewnątrz – uczelnie ratują się przed bankructwem bądź likwidacją. Dla wielu prywatnych uczelni studenci zagraniczni stanowią jedyną szansę na przetrwanie. Według danych liczba polskich studentów w polskich uczelniach zaczyna się zmniejszać. W rekordowym roku 2005/2006 studiowało 1 953 852 studentów. W kolejnych latach liczba studiujących Polaków zaczęła spadać i z ostatnich danych wynika, iż 2013/2014 studiowało już tylko 1 549 877 (Dane wstępne dotyczące szkolnictwa wyższego, 2013). W roku 2014/2015 liczba studentów wynosiła 1 400 069 i spadła o ponad 400 i jak pokazują prognozy w 2020 r. liczba studentów ma liczyć około 1 200 000 – będzie ich więc tyłu, ilu obecnie studiuje na 130 publicznych uczelniach. Najbardziej narażone na spadek będą słabe uczelnie z małych ośrodków akademickich w województwach takich jak: podkarpackie, lubuskie, zachodniopomorskie, opolskie, świętokrzyskie (Demograficzne Tsunami, 2011).

Last but not least to interes ekonomiczny rządów i uczelni. Ocenia się, że rynek edukacji międzynarodowej przynosi krajom goszczącym studentów ok. 80-90 miliardów dolarów rocznie (Studenci zagraniczni w Polsce w 2012, 2012). W Polsce szacuje się, iż wkład studentów zagranicznych dla gospodarki Polski wynosi około 100 milionów euro rocznie (Siwińska 2011a). Niektóre uczelnie, głównie dzięki studentom ze Wschodu, mogą przetrwać i zarabiać na edukacji. Dlatego z coraz większym rozmachem prowadzona jest akcja promocyjna polskich uczelni głównie na wschodnich rynkach.

¹ W rankingu przypisuje się następujące rangi poszczególnym czynnikom: efektywność naukowa 26%, prestiż 24%, potencjał naukowy 15%, umiędzynarodowienie studiów 15%, warunki kształcenia 11%, innowacyjność 9%. http://www.perspektywy.pl/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=1609:metodologia-rankingu-akademickich-szkol-wyzszych-2014&catid=140&Itemid=293

4. Metodologia badań i charakterystyka badanej zbiorowości

Głównym celem artykułu jest przedstawienie sytuacji ukraińskich studentów przebywających w podkarpackich uczelniach. Prezentowane badania mają dać odpowiedź na następujące pytania:

1. Jakimi motywami kierowali się studenci wybierając studia na Podkarpaciu?
2. Jakie problemy pojawiły się po przyjeździe do Polski?
3. Jak oceniają oni warunki studiowania?
4. Jakie są plany życiowe ukraińskich studentów po zakończeniu studiów?

Badania zostały zrealizowane w marcu 2015 r. wśród 250 studentów z państwowej i prywatnej uczelni. Obie uczelnie znajdują się na Podkarpaciu: jedna w Przemyślu, druga w Rzeszowie. Wybór uczelni do badań był celowy. Zakłada się, że postawy studentów poza tradycyjnymi zmiennymi demo-społecznymi będzie różnicować głównie miejsce studiowania. W uczelni w Przemyślu większość studentów legitymuje się Kartą Polaka, a uczelnia prywatna w Rzeszowie rekrutuje głównie na studia komercyjne, za które muszą płacić sami zainteresowani.

Cała próba liczyła 250 studentów, w Rzeszowie 146 (58%), w Przemyślu 104 (42%). Większość badanych przyjechała z zachodniej Ukrainy (60%). Byli też studenci z Centralnej Ukrainy 34% i ze Wschodu 6%. Wśród respondentów kobiety stanowiły 55% a mężczyźni 45%. Większość studentów kończyła licea ogólnokształcące 84%, technika 10% i licea profilowane 6%. Zdecydowanie częściej respondenci pochodzili z miasta 77% niż wsi 23%. Sytuację materialną jak złą oceniło 23%, jako średnią 60%, jak dobrą 17%. Średnia ocen na zakończenie szkoły średniej wynosiła 9,5. Z korepetycji korzystało 67%. Za osoby wierzące uznało się 79%. Do niezdecydowanych zaliczyło się 11%, za niewierzące uważało się 10%. Zadowolonych z życia było 82%, niezadowolonych było 14%.

5. Motywy wyboru studiów

Zakłada się, iż głównym czynnikiem różnicującym plany i dążenia studentów będzie typ uczelni. W związku z tym należy dokonać charakterystyki społeczno-ekonomicznej studentów obu uczelni. Prywatna uczelnia rekrutuje głównie na kierunki ekonomiczne, informatykę, turystykę. W państwowej są kierunki społeczne, humanistyczne i techniczne. W prywatnej za studia się płaci, w państwowej studenci z Kartą Polaka są zwolnieni z opłat.

Pierwszym czynnikiem, który wyraźnie różnicuje obie grupy studentów jest status społeczny. Indeks statusu został skonstruowany w oparciu o wykształcenie i pozycję zawodową ojca oraz wyposażenie gospodarstwa domowego. Z danych zawartych w tabeli

wynika, iż status społeczny rodziny pochodzenia ma wpływ na wybór uczelni. Studenci z niższym statusem przeważają na uczelni państwowej, a z wyższym statusem na uczelni prywatnej. Na prywatnej uczelni uczniowie płacą za studia, zatem muszą mieć środki na czesne i swoje utrzymanie. W publicznej uczelni studenci z Kartą Polaka nie muszą płacić za studia. Ponadto dodatkowo uzyskują stypendia, co pozwala im się utrzymać.

Tabela 1. Typ uczelni a status społeczny

Status społeczny	Niski	Średni	Wysoki
Prywatna	43	67	72
Państwowa	57	33	28
Razem	100	100	100

Wybór studiów zagranicą może też być powodowany chęcią studiowania kierunku, który wydaje się przyszłościowy, nowy i jest atrakcyjny w perspektywie poszukiwania przyszłej pracy. Dlatego zapytano czy identyczne kierunki były na Ukrainie, kiedy respondenci podejmowali decyzję o studiach na Podkarpaciu.

Zebrane odpowiedzi pokazują, iż w uczelni prywatnej 69% studentów stwierdziło, iż były takie studia na Ukrainie. W państwowej tylko 46% stwierdziło, iż kierunki, które są w polskiej uczelni, były też na Ukrainie. Można stwierdzić, iż Przemyśl ma bardziej atrakcyjną ofertę edukacyjną, jeśli brać pod uwagę rzadkość kierunków występujących na Ukrainie. Rzeszów ma dużą siłę przyciągania, gdyż mimo pojawiania się takich kierunków na Ukrainie, młodzież udaje się na studia do Rzeszowa.

Zapytano studentów ukraińskich na Podkarpaciu czy gdyby ukraińskie uczelnie oferowały kierunek, na którym studiują obecnie w Polsce, to czy wtedy nie zdecydowaliby się podjąć studiów w na Ukrainie. Tylko 10% wyraziło taką możliwość. Świadczy to o tym, iż wybór studiów w Polsce był silnie zdeterminowany i mimo pojawiających się problemów z przyjazdem na studia na Podkarpacie, badani nie wróciliby na studia na Ukrainę.

Zacznijmy od analizy motywów, które były jednakowo popularne w obu grupach. Na pierwszym miejscu pojawia się uzyskanie dyplomu zagranicznego uniwersytetu. Wysoką lokatę uzyskało też poznanie świata. Na trzecim miejscu pojawia się chęć uniknięcia korupcji. Mniej wskazań pojawiło się w przypadku chęci poznawania nowych miejsc. Podobnie respondenci potraktowali możliwość rozwoju swoich zainteresowań. Rzadziej wskazywano w obu grupach na łatwiejsze życie na wysokim poziomie i możliwość atrakcyjnego spędzania czasu wolnego.

Tabela 2. Motywy wyboru studiów zagranicą a typ uczelni

Motywy	Prywatna	Państwowa
Aby mieć dyplom zagranicznego uniwersytetu	76	74
Aby poznać świat	62	67
Bo tutaj jest wyższy poziom nauczania, lepsze wykształcenie	56	44
Bo nie ma korupcji, nie trzeba dodatkowo płacić wykładowcom za egzaminy i zaliczenia	60	52
Łatwiej po tych studiach będzie znaleźć pracę, zrobić karierę	60	43
Bo tutaj mogę lepiej realizować się, rozwijać swoje zainteresowania	49	44
Lubię poznawać nowe miejsca	45	40
Bo jest bezpiecznie, z dala od konfliktu i wojny	40	21
Łatwiej się usamodzielnąć, sprawdzić swoje możliwości	40	15
Dzięki studiom mogę wyjechać ze swojego kraju	32	13
Bo jest łatwiej żyć na wysokim poziomie	29	22
Tutaj są lepiej wyposażone laboratoria i biblioteki	23	9
Bo jest demokracja i wolność słowa	20	12
Bo jest to uczelnia najbliższa położona mojemu domu	11	17
Ciekawsze życie towarzyskie, możliwość atrakcyjnego spędzania czasu wolnego	10	18

Kolejne motywy mają różne znaczenie dla studentów w uczelni publicznej i prywatnej. Wyższy poziom nauczania, lepsze wykształcenie zyskał większą popularność wśród studentów z Rzeszowa (56%) niż z Przemyśla (44%). Na to, że studia zagraniczne pozwolą znaleźć pracę, zrobić karierę zdecydowanie częściej wskazywali studenci w prywatnej uczelni (60%) niż w państwowej (43%). Na kierowanie się własnym bezpieczeństwem i ucieczką od konfliktu i wojny częściej wskazywali studenci z Rzeszowa (40%) niż z Przemyśla (21%). Na motyw usamodzielnienia się, sprawdzenia swoich możliwości częściej wskazywali studenci z prywatnej uczelni (40%) niż z państwowej (15%). Podobnie było z wyborem odpowiedzi, że studia zagraniczne są okazją do opuszczenia kraju. W prywatnej uczelni wybrało tę odpowiedź 32%, w państwowej 13%. Na lepiej wyposażone laboratoria i biblioteki także częściej wskazywali respondenci z Rzeszowa (23%) niż z Przemyśla (9%). Wolność słowa jako motyw studiów zagranicznych wskazało 20% w Rzeszowie i 12% w Przemyślu.

Studenci na uczelni prywatnej częściej wskazywali, iż przy wyborze uczelni kierowali się wyższym poziomem nauczania, większymi szansami na znalezienie pracy po studiach, ucieczką i możliwością wyjazdu z kraju. Studenci z uczelni państwowej nieco częściej wskazywali, że kierowali się wyborem studiów w Przemyślu ciekawszym życiem towarzyskim, bliskością położenia uczelni od domu.

6. Problemy, które wystąpiły po przyjeździe do Polski

Zapytani o problemy, jakie wystąpiły po przyjeździe do Polski respondenci wskazywali najczęściej na problemy ekonomiczne, nieznajomość języka i tęsknotę za domem rodzinnym. Zaobserwowano zależność częstości pojawiania się problemów w zależności od typu uczelni/miasta w którym studiowali.

Na problemy ekonomiczne związane z brakiem pieniędzy i drogim życiem wskazało 61% w prywatnej i 39% w państwowej. Na brak znajomości języka polskiego po przybyciu na studia wskazało 38% w Rzeszowie i 28% w Przemyślu. Tęsknotę za rodziną, znajomymi wymieniło 38% w państwowej i 32% w prywatnej placówce.

Wymienione wyżej odpowiedzi są głównymi problemami pojawiającymi się po przyjeździe na studia na Podkarpacie. Pozostałe, jak pokazują badania, były mniej uciążliwe. Do nich należał lęk i obawa o życie rodziny i znajomych pozostających na Ukrainie wskazywany przez 17% w Rzeszowie i 14% w Przemyślu. Identyczny odsetek wskazań zaobserwowano w przypadku kłopotów ze znalezieniem mieszkania. W Rzeszowie odpowiedź tę podało 17%, w Przemyślu 11%. Na samotność wskazało 12% w uczelni prywatnej i 6% w państwowej.

Niewielu respondentów borykało się ze znalezieniem znajomych, przyjaciół. W Rzeszowie było to 7%, w Przemyślu 4%. Nie mieli też respondenci większych kłopotów z załatwianiem formalności. W obu miastach tylko 7% wskazało na ten problem. Pojedyncze wskazania pojawiły się w przypadku problemów logistycznych i odnalezieniem się w środowisku wielkomiejskim. Tutaj raczej mógł być odwrotny problem, młodzież z Ukrainy trafiła z większych miast do małych na Podkarpaciu. Na brak problemów częściej wskazywali studenci z uczelni państwowej 21% niż z prywatnej 21%.

Tabela 3. Problemy, z jakimi się spotkali po przyjeździe do Polski

Problemy	Prywatna	Państwowa
Brak pieniędzy, drogie życie i wysokie koszty uczytania	61	39
Nieznajomość języka	38	28
Tęsknota za rodziną, znajomymi	38	32
Lęk i obawa o życie rodziny i znajomych pozostających na Ukrainie	17	14
Kłopoty ze znalezieniem mieszkania	17	11
Samotność	12	6
Trudności ze znalezieniem znajomych, przyjaciół	7	4
Trudności związane z kontaktami z instytucją, urzędami	7	7
Problem logistyczny (organizacja przeprowadzki)	3	1
Problem odnalezienia się w środowisku wielkomiejskim	0	2
Nie miałem(am) problemów, pokonywałem(am) wszystkie niedogodności	12	21

Reasumując, większe trudności w przystosowaniu się do nowych warunków mieli studenci z prywatnej uczelni niż państwowej. Wpływać na ten fakt może kilka czynników. Po

pierwsze, w państwowej uczelni większość studentów posiada Kartę Polaka, dzięki której studia są bezpłatne, uzyskuje się stypendia i w większym stopniu zna się język i kulturę polską. Studenci z uczelni prywatnej nie mają polskich korzeni, za studia muszą płacić, a ceny w Rzeszowie są wyższe niż w Przemyśle. Uwidacznia się, że głównym zmartwieniem rzeszowskich studentów z Ukrainy są właśnie kłopoty finansowe. Ostatnio problem ten przybrał na sile, gdyż w wyniku konfliktu zbrojnego w ojczyźnie doszło do inflacji hrywny na Ukrainie, dlatego też rzeszowscy studenci zdecydowali się na napisanie petycji do polskiego rządu o pomoc materialną.

7. Ocena uczelni, warunków studiowania i warunków życia

Kolejnym elementem analiz ukraińskich studentów na podkarpackich uczelniach są oceny warunków studiowania, warunków życia i środowiska, w którym żyją. Respondentów poproszono o ocenę tych warunków w skali od 1 do 5.

W ogólnej ocenie studentów najwyższej wypadła infrastruktura techniczna, wysoką ocenę uzyskała także administracja uczelni, życzliwość wykładowców. Widać, że osoby mające kontakt ze studentami starają się zaspokoić ich potrzeby. Nieco gorzej oceniono poziom nauczania, życzliwość mieszkańców miast, komunikację miejską. Niższe oceny ukraińscy studenci wystawili ofercie kulturalnej miast, możliwości spędzenia czasu wolnego, możliwości rozwijania swoich zainteresowań. Respondenci ocenili najniżej możliwość podjęcia pracy w trakcie studiów, możliwość znalezienia dobrej pracy po studiach, rozsądne ceny.

Tabela 4. Oceny warunków studiowania

Oceniane aspekty	Rzeszów	Przemyśl	Średnia
Poziom nauczania na uczelni	3,88	3,72	3,81
Obsługa dziekanatów, sekretariatów	3,92	4,12	4,0*
Możliwość rozwijania swoich zainteresowań na uczelni	3,65	3,54	3,60
Życzliwość wykładowców	3,94	3,96	3,95
Dostępność na uczelni do Internetu, komputerów	4,48	3,96	4,26*
Komunikacja miejska	3,74	3,46	3,63*
Rozsądne ceny w mieście (ceny mieszkania, żywności, rozrywki)	3,15	3,30	3,21
Ciekawa oferta kulturalna	3,46	3,26	3,38
Możliwość spędzania czasu wolnego	3,49	3,23	3,38*
Możliwość znalezienia pracy w czasie studiów	2,65	2,20	2,46*
Możliwość znalezienia dobrej pracy po studiach	3,16	2,84	3,03*
Możliwość realizacji swoich zainteresowań	3,36	3,11	3,25*
Życzliwość mieszkańców Rzeszowa\ Przemyśla	3,81	3,42	3,65*

Pojawiają się różnice pomiędzy studentami z Rzeszowa i Przemyśla w wystawianych ocenach. Studenci z Rzeszowa lepiej niż studenci z Przemyśla ocenili życzliwość

* Różnica istotna statystycznie

mieszkańców, możliwość rozwoju zainteresowań, możliwość znalezienia pracy po studiach czy możliwość znalezienia pracy w trakcie studiów. Lepiej w Rzeszowie niż w Przemyśle oceniono możliwość spędzenia czasu wolnego, komunikację i dostęp do infrastruktury cyfrowej. Przemyśl był lepszy od Rzeszowa tylko pod względem życzliwości pracowników dziekanatów.

Różnice w ocenach są zgodne z przywidywaniem. Rzeszów jako stolica regionu jest większym miastem i ma lepszą komunikację, bogatszą ofertę kulturalną, więcej potencjalnych miejsc pracy. Nieco zaskakuje, że uczelnia prywatna zyskała przewagę jedynie w dostępności do infrastruktury cyfrowej. To nie dziwi, gdyż jest to najnowocześniejsza uczelnia w regionie i słynie z informatyzacji. Wyższe oceny studentów przydzielone uczelni wynikają jednakże raczej z charakteru miasta niż z warunków, jakie stwarza studentom ta placówka edukacyjna.

Badani studenci w obu uczelniach pozytywnie oceniają infrastrukturę uczelni i życzliwą atmosferę tworzoną przez pracowników. Gorzej oceniona jest infrastruktura miejska i atrakcje, które mogą umilić pobyt w mieście. Najgorzej oceniano warunki ekonomiczne i możliwość zarobkowania w trakcie studiów czy też po ich skończeniu. Lepiej pod tym względem wypadła uczelnia w Rzeszowie niż w Przemyśle, co może wynikać z różnic, jakie są między miastami. Przemyśl liczy około 60 tys. i znajduje się w regresie społeczno-ekonomicznym, a Rzeszów to stolica regionu, liczy 180 tys. i jest zaliczany do dynamicznie rozwijających się miast.

8. Plany życiowe po skończeniu studiów

Szczególnie ważna jest analiza planów życiowych, dzięki której można się zorientować, co zamierzają zrobić po studiach respondenci. Czy w tych planach pojawia się powrót na Ukrainę czy raczej studia w Polsce są „stacją pośrednią” między wyjazdem dalej na Zachód?

Z tabeli 5 wynika, iż większość studentów zamierza dalej studiować i ewentualnie łączyć studia z pracą. Kontynuację nauki na studiach magisterskich zadeklarowało 40% w uczelni prywatnej i 63% w państwowej. O jednoczesnym studiowaniu i pracy myśli 38% w Rzeszowie i 17% w Przemyśle. Założyć firmę i jednocześnie studiować zamierza 10% studentów w obu grupach. Prowadzeniem własnej firmy chce się zająć 2% w obu grupach. Pracować zamierza 8% w Rzeszowie i 7% w Przemyśle.

Częściej chcą podejmować studia drugiego stopnia (studia magisterskie) studenci z Przemyśla, co może wynikać, z tego, że większość z nich studiowała kierunki społeczne i humanistyczne. Zaskakuje, że przemyscy studenci, którzy nie studiują kierunków

ekonomicznych, biznesowych mają identyczne plany związane z założeniem firmy, jak studenci rzeszowscy studiujący na tych kierunkach. Jak widać, „duch przedsiębiorczości” nie zależy od kierunku studiów czy typu uczelni.

Tabela 5. Plany życiowe po skończeniu studiów licencjackich

	Prywatna	Państwowa
Będę kontynuować studia magisterskie	40	63
Będę studiować i pracować	38	17
Założę własną firmę i będę studiować	10	10
Założę własną firmę	2	2
Pójdę do pracy	8	7
Inne	3	1

Kolejne pytanie dotyczyka zjawiska „drenażu mózgów” czyli odpływu wykształconej i kompetentnej młodzieży poza swój region, kraj. Można założyć, iż młodzież wybierając studia zagranicą zamierza definitywnie opuścić swoją ojczyznę. Studia mogą być środkiem, który prowadzi do realizacji tego celu.

Z odpowiedzi wynika, iż **tylko 13% w Rzeszowie i 16% w Przemyśle zamierza po studiach wrócić na Ukrainę**. Większość studentów zamierza zostać w Polsce. W Rzeszowie takich respondentów było 46%, a w Przemyśle 60%. Wyjechać do innego kraju zamierza 41% studentów z Rzeszowa i 23% z Przemyśla.

Tabela 6. Preferowany kraj na miejsce pracy, życia

	Rzeszów	Przemyśl
Wrócę na Ukrainę	13	16
Pozostanę w Polsce	46	60
Wyjadę do innego kraju	41	23
Razem	100	100

Wniosek jest więc taki, że studenci studiujący na Podkarpaciu nie są zainteresowani powrotem na Ukrainę. Ci z Przemyśla raczej chcą dalej żyć i mieszkać w Polsce, a ci z Rzeszowa zamierzają zostać w Polsce albo wyjechać na Zachód.

Wśród studentów chcących wyjechać z Polski do innych krajów pojawiły się następujące państwa: USA – 24 wskazania, Niemcy – 17, Anglia – 9, Czechy – 5. Pojawiały się też pojedyncze wskazania na Francję, Włochy, Kanadę, Norwegię, Turcję, Tajlandię. Generalnie studenci są zorientowani na Stany Zjednoczone i Europę Zachodnią.

Reasumując, większość studentów zamierza pozostać po studiach w Polsce. Niewielu z nich zamierza powrócić na Ukrainę. Pod tym względem sprawdza się hipoteza, iż emigracja studentów z Ukrainy może grozić drenażem mózgów i narażać kraj na brak endogennych czynników rozwoju. Część studentów, przy czym dwukrotnie więcej w prywatnej uczelni, studia w Polsce traktuje jako etap pośredni na drodze prowadzącej do emigracji na Zachód.

9. Portrety studentów patriotów i emigrantów

Analizując plany studentów na podstawie kluczowych zmiennych można wyciągnąć wnioski, iż na Ukrainę częściej wrócą mężczyźni 23% niż kobiety 8%. Do powrotu skłaniają się raczej ci z niższym statusem 25% niż średnim 10% i wysokim 17%. W obecnej sytuacji geopolitycznej studentów zamierzających wrócić na Ukrainę można uznać za patriotów.

Analiza korelacyjna wykazała, iż wracać na Ukrainę zamierzali studenci, którzy nie byli motywowani wyjazdem na studia do Polski życiem na wysokim poziomie ($r=-0,158$), łatwiejszym znalezieniem pracy ($r=-0,178$) i ucieczką od konfliktu ($r=-0,200$). Gorzej też ta grupa oceniła studia i warunki studiowania na podkarpackich uczelniach ($r=-0,132$).

Tabela 7. Korelaty planów życiowych związanych z powrotem na Ukrainę

Bo jest łatwiej żyć na wysokim poziomie	-0,158
Łatwiej po tych studiach znaleźć pracę	-0,178
Bo jest bezpiecznie z dala od konfliktu i wojny	-0,200
Ocena studiów	-0,132
Jestem gotowy oddać życie za Ukrainę	0,201
Swój los i przyszłość wiąże z Ukrainą	0,207
Zmniejszony dystans do Rosjan	0,172
Płeć	0,201
Wykształcenie ojca	-0,192
Komfortowe wyposażenie mieszkania	-0,205
Ekonomiczny materialny dobrobyt	-0,135
Materialna, ekonomiczna niezależność	-0,160
Wolność osobista, samodzielność	-0,185
Nie potrzebuję pomocy innych aby osiągnąć sukces	0,228
Obecnie dochodzi do pozytywnych zmian na Ukrainie	0,231

Wśród respondentów wracających na Ukrainę widoczny był patriotyzm, który mierzono na ośmiopunktowych skalach. W tym przypadku powrót na Ukrainę był skorelowany z opinią, że jest gotowy oddać życie za Ukrainę ($r=0,201$), swój los i przyszłość wiąże z Ukrainą ($r=0,207$). Wśród tej grupy zaobserwowano zmniejszony dystans do Rosjan ($r=0,172$). Częściej na Ukrainę zamierzali wracać mężczyźni niż kobiety ($r=0,201$). Częściej też o powrotach myśleli studenci z niższym wykształceniem ojców ($r=-0,181$). Studenci zamierzający wrócić na Ukrainę nie orientowali się na ekonomiczny dobrobyt ($r=-0,135$), ekonomiczną niezależność ($r=-0,160$), wolność osobistą, samodzielność ($r=-0,185$). Częściej ci respondenci twierdzili, że obecna sytuacja polityczno-społeczna doprowadzi do pozytywnych zmian ($r=0,231$) oraz częściej twierdzili, że nie potrzebują pomocy innych w osiągnięciu sukcesu życiowego ($r=0,228$).

Jak zatem widać, w dużej mierze za powrót na Ukrainę są odpowiedzialne uczucia patriotyczne i pozytywna ocena sytuacji w kraju. Wyjazd na studia nie miał na celu zwiększenia szans życiowych. Ciekawe, że respondenci „patrioci” nie są zorientowani materialistycznie. To co ich wyróżnia, to poleganie na sobie samym i indywidualizm.

Tabela 8. Korelaty planów życiowych związanych z pozostaniem w Polsce

Typ szkoły	0,142
Status zawodowy	0,142
Ocena studiów	0,173
Życie bez zmartwień i kłopotów	0,180
Materialna ekonomiczna niezależność	0,149
Obecnie na Ukrainie dochodzi do zmian, które przyniosą dużo dobrego	-0,252
Demokracja ma przewagę nad innymi formami rządów	-0,146
Łatwiej po tych studiach znaleźć pracę	0,136
Bo nie ma korupcji	0,135

Studenci chcący pozostać w Polsce częściej studiowali na państwowej uczelni 60% niż prywatnej 46%. Częściej były to dziewczęta 58% niż chłopcy 47%. Dokładne analizy korelacyjne wskazały, że wybór Polski był skorelowany z typem uczelni ($r=0,142$), statusem zawodowym ojca ($r=0,142$), pozytywną oceną studiów ($r=0,173$). Wśród chcących pozostać w Polsce zaobserwowano korelację z wyborem takich motywów studiów, jak: łatwość znalezienia pracy ($r=0,136$) oraz brak korupcji na uczelniach ($r=0,135$). Zamiar pozostania w Polsce był skorelowany z wyborem wartości takich jak: życie bez zmartwień i kłopotów ($r=0,180$) oraz materialna ekonomiczna niezależność ($r=0,149$). Studenci ci byli sceptyczni wobec pozytywnego rozwiązania konfliktu ($r=-0,252$) i nie przywiązywali większej wagi do demokratycznych procedur ($r=-0,146$). Dane pokazują, iż głównym czynnikiem zachęcającym do pozostania w Polsce była negatywna ocena sytuacji społeczno-politycznej na Ukrainie.

Wyjechać z Polski po skończeniu studiów na Zachód zamierzają przede wszystkim studenci z prywatnej uczelni 41% , z państwowej 23%. Częściej są to respondenci z wysokim statusem 44% niż ze średnim 32% i niskim 15%. Widać też w analizie korelacyjnej korelację planów wjazdu zagranicę z typem szkoły ($r=0,183$), wykształceniem ojca ($r=0,145$), statusem zawodowym ojca ($r=0,151$). Im wyższe wykształcenie i wyższy status zawodowy ojca, tym częstsza deklaracja wyjazdu zagranicę. Zaobserwowano, że z planami wyjazdu jest skorelowany indeks dystansu społecznego do Polaków ($r=0,251$). Im większa niechęć do Polaków, tym częściej pojawia się skłonność do opuszczenia Polski. Emigracja z Polski była skorelowana z takimi motywami wyboru studiów w Polsce jak: aby poznać świat ($r=0,234$), łatwiej żyć na wysokim poziomie ($r=0,138$), uczelnia najbliższej miejsca zamieszkania ($r=0,145$), aby się usamodzielnąć, sprawdzić ($r=0,136$). Respondenci chcący opuścić

Podkarpacie częściej też zaznaczali takie cele życiowe jak: dobre relacje z innymi ludźmi ($r=0,177$) oraz ciekawa twórcza praca ($r=0,164$). Chęć wyjazdu na Zachód była skorelowana negatywnie z celem spokojne życie bez kłopotów ($r=-0,173$) oraz życie zgodne z zasadami religijnymi ($r=-0,149$).

Tabela 9. Korelaty planów życiowych związanych z wyjazdem na Zachód

Typ szkoły	0,183
Wykształcenie ojca	0,145
Status zawodowy ojca	0,151
Dystans społeczny do Polaków	0,251
Aby poznać świat	0,234
Łatwiej jest żyć na wysokim poziomie	0,138
Uczelnia najbliższej położona domu	0,145
Łatwiej się usamodzielnąć sprawdzić	0,136
Spokojne życie bez kłopotów	-0,173
Ciekawa, twórcza praca	0,164
Dobre relacje z innymi ludźmi	0,177
Życie zgodne z zasadami religijnymi	-0,149

Z zebranych analiz wynika, iż w głównej mierze o wyjeździe z Polski decyduje chęć poznania świata i niechęć do Polaków. Częściej udać się na Zachód zamierzają studenci z wyższym statusem, którzy studiują na prywatnej uczelni, nie są religijni i stawiają przed sobą wyzwania. Analizy też wskazują, iż studia na Podkarpaciu wybrali po to, aby być blisko domu a zdobyty dyplom ma posłużyć do zdobycia ciekawej i twórczej pracy oraz uzyskania wysokiego statusu społeczno-zawodowego.

10. Zakończenie

Realizowane badania miały dać odpowiedź na pytanie dotyczące motywów przyjazdu na studia na Podkarpacie. Uzyskane wyniki potwierdziły wcześniejsze przypuszczenia, iż Podkarpacie leży blisko Ukrainy, w związku z czym studenci częściowo będą traktować studia tutaj jako inwestycję w swoją przyszłość. Przy tym dzięki bliskości granicy łatwiej im będzie jeździć do domu i utrzymywać kontakt z rodziną. Podkarpackie uczelnie mimo posiadania podobnych kierunków jak na Ukrainie zostały wybrane przez maturzystów z Ukrainy, gdyż zapewniają dyplom zagraniczny, który może otwierać „drzwi” do europejskiego rynku pracy. Niewątpliwie jest to czynnik przyciągający. Czynnikiem wypychającym młodzież z Ukrainy jest korupcja na uczelniach, na co zwracają respondenci uwagę w tych badaniach, jak też w innych (Izdebska-Długosz, 2015)². Korupcja i chęć ominięcia jej mogą sprawiać, iż Ukrainie grozi „drenaż mózgów”.

Nieco zaskakuje, że w mniejszym stopniu za wyjazdami ukraińskiej młodzieży do Polski stoi konflikt zbrojny na Ukrainie. Wydaje się, iż wojna na wschodzie kraju w dużej

² Cytowane badania były prowadzone inną techniką i uzyskane rezultaty są podobne. Inną był też próba badawcza, gdyż badania zrealizowano tylko na prywatnej uczelni w 2014 r. przed wybuchem kijowskiego Majdanu.

mierze odpowiada za obecny wzrost liczby ukraińskich studentów w Polsce (w stosunku do 2014 r. liczba studentów z Ukrainy wzrosła o około 8 tys.). W Rzeszowie dwukrotnie częściej niż w Przemyślu wskazywano ten motyw. Być może z racji oddalenia Rzeszowa (około 90 km) od granicy studia w tym mieście wydają się bezpieczne. Na to ma także wpływ pochodzenie studentów. W Przemyślu raczej studiują studenci z zachodniej Ukrainy a w Rzeszowie obok tych z zachodniej są jeszcze studenci ze wschodniej i środkowej Ukrainy.

Oceny studiów wystawiane przez respondentów są średnie. Lepiej studenci oceniają uczelnie niż warunki życia w miastach, w których znajdują się te placówki. Lepiej pod tym względem wypada Rzeszów, który jest regionalnym centrum. Większa oferta kulturalna, więcej galerii i możliwości oferowanych przez rynek pracy sprawiają, iż oceny dla Rzeszowa są wyższe niż dla Przemyśla. Głównym problemem ukraińskich studentów na Podkarpaciu są wysokie ceny. Stolica Podkarpacia nie jest tanim miastem, za niektóre dobra i usługi trzeba płacić więcej niż w Krakowie. W Krakowie zaś płace są wyższe i szanse na zatrudnienie do pracy dorywczej czy też do pracy po skończonych studiach są zdecydowanie wyższe. Dlatego też w dłuższej perspektywie Rzeszów jak też całe Podkarpacie może tracić na atrakcyjności. Już teraz inne miasta Opole, Łódź, Zielona Góra, które dotyka niż demograficzny czynią wielkie starania o pozyskanie studentów z Ukrainy. Jednakże trudno powiedzieć, jakie mają szanse, kiedy lokalne rynki pracy są nader skromne. Widać zresztą dobrze, że ukraińscy studenci wybierają najczęściej studia w metropoliach (Warszawa, Kraków), gdyż te dają większe szanse na pracę i wysoką jakość życia po studiach.

Sprawdziła się też hipoteza dotycząca „drenażu mózgów”. Raczej nie spodziewano się masowego powrotu młodzieży po studiach na Ukrainę. Potwierdzają to wyniki badań, tylko niewielka część zamierza wracać. Tych studentów nazwano patriotami, gdyż uwidacznia się u nich miłość do ojczyzny oraz mimo bardzo złożonej i trudnej do oszacowania przyszłości uważają oni, że na Ukrainie będzie lepiej. Ci, którzy nie chcą wracać stanowią większość i albo kierują się w swoich wyborach zapewnieniem sobie komfortu materialnego i dostatniego życia albo też posiadają raczej umiarkowane aspiracje, a głównym czynnikiem odstrasającym od powrotu na Ukrainę jest korupcja i negatywna ocena przyszłości Ukrainy. W związku z powyższym należy przypuszczać, iż wygaśnięcie konfliktu na wschodzie Ukrainy oraz głębokie reformy, które zlikwidują wskazywane patologie mogą w perspektywie zmniejszyć skalę wyjazdów młodzieży ukraińskiej na studia do Polski i tym samym ograniczyć zasięg zjawiska „drenażu mózgów”.

Bibliografia:

Bezprecedensowy wzrost liczby studentów zagranicznych w Polsce. (2014), http://www.perspektywy.pl/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=1572:bezprecedensowy-wzrost-liczby-studentow-zagranicznych-w-polsce&catid=24&Itemid=119. (pobrano 10.03.2015).

Dane wstępne dotyczące szkolnictwa wyższego -2014 r.(2015), <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/dane-wstepne-dotyczace-szkolnictwa-wyzszego-2014-r-8,2.html>. (pobrano 10.03.2015)

Edukacja i wychowanie, Urząd Statystyczny w Rzeszowie. (2014), <http://rzeszow.stat.gov.pl/dane-o-wojewodztwie/wojewodztwo-879/warunki-zycia-2013-1162/> (pobrano 1.11.2014).

Siwińska, B. (2014). Uniwersytet ponad granicami. Internacjonalizacja szkolnictwa wyższego w Polsce i w Niemczech. Warszawa. Difin.

Szkolnictwo wyższe w Polsce. (2013). Warszawa. MNiSW. www.mnisw.pl (pobrano 13.03.2015).

Hut, P. Jaroszevska. E. (2011). Studenci zagraniczni w Polsce na tle migracji edukacyjnych na świecie. Warszawa. Instytut Spraw Publicznych.

Izdebska-Długosz, D. (2015). Plany życiowe młodych Ukraińców rozpoczynających studia w Polsce. Polityka młodzieżowa, problemy i perspektywy. Drohobycz 2015.

Siwińska, B. (2011). Doświadczenia sąsiadów w zakresie internacjonalizacji szkolnictwa wyższego: Niemcy. Studium przypadku, [w:] W. Martyniuk (red.), Internacjonalizacja studiów wyższych. Warszawa. Fundacja Rozwoju Sytemu Edukacji.

Demograficzne tsunami. (2011). Warszawa. Instytut Sokratesa. www.instytut sokratesa.pl.

Studenci zagraniczni w Polsce w 2013.(2013), Warszawa. Perspektywy. www.perspektywy.pl/

Studenci zagraniczni w Polsce w 2012. (2012), Warszawa. Perspektywy. www.perspektywy.pl/

Studenci zagraniczni w Polsce 2014.(2014). Warszawa. Perspektywy. www.perspektywy.pl/

Dane wstępne dotyczące szkolnictwa wyższego. Stan w dniu 30.XI.2013 r. (2013).<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/dane-wstepne-dotyczace-szkolnictwa-wyzszego-2013-r-8,1.html>. (pobrano 1.12.2014).

Siwińska, B. (2011a). Studenci zagraniczni na polskich uczelniach. [www. edunews.pl](http://www.edunews.pl). (pobrano 13.03.2015).